

4. Белкин А.Р. Вновь об участии понятых в следственных действиях / А.Р. Белкин // Криміналістика XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (25-26 лип. 2010 р.). – Х., 2010. – С. 194–202.
5. Булейко О.Л. Участь понятих у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.Л. Булейко. – К., 2009. – 191 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 сл. / В.Т. Бусел. – К. : Перун, 2003. – 1428 с.
7. Галаган В. І. Встановлення процесуального статусу окремих осіб, які беруть участь у досудовому провадженні : [монографія] / В.І. Галаган, О.М. Калачова. – Луганськ : Резніков В. С., 2012. – 212 с.
8. Котова А.А. Окремі проблемні питання інституту понятих у кримінальному провадженні України за проектом КПК / А.А. Котова // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Луганськ, 20 квіт. 2012 р.) / М.І. Курочка, О.І. Левченков, В.І. Галаган ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Є. О. Дідоренка. – Луганськ, 2012. – С. 329–332.
9. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. ; зі змін. і доповн. – К. : Атіка, 2012. – 68 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90–91).
11. Соборное уложение 1649 года. М., Изд-во Моск. ун-та, 1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/1649/whole.htm>.
12. Устав уголовного судопроизводства 1864 г.- Ст. 109 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137>.
13. Фролов Ю.М. Проблеми участі понятих у провадженні окремих процесуальних дій на окремих стадіях кримінального процесу / Ю.М. Фролов, В.І. Педан // Вісник Донецького університету. Сер. : Економіка і право. – Донецьк, 2008. – Вип. 1. – С. 305–309.
14. Хитрова О.В. Участие понятых в российском уголовном судопроизводстве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.В. Хитрова. – М., 1996. – 224 с.
15. Юридичні терміни. Тлумачний словник / [В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.] ; за ред. В.Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотипне. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.

УДК 343.125:343.137.5

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

LEGAL FRAMEWORK AND IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS IN UKRAINIAN LAW IN THE APPLICATION OF SAFEGUARDS TO MINORS

Сівак О.В.,

*ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена питанням забезпечення прав та законних інтересів неповнолітніх під час застосування щодо них запобіжних заходів в аспекті їх відповідності вимогам міжнародно-правових актів, стандартів та кримінально-процесуальній політиці в Україні щодо неповнолітніх. Проведено порівняння, яким чином міжнародні стандарти в специфіці запобіжних заходів щодо неповнолітніх застосовуються в іноземних державах із специфікою їх застосування державними органами України. Особлива увага звертається на правовий захист неповнолітніх під час кримінального провадження, а саме в частині застосування запобіжних заходів, вказується на те, які порушення та недоліки допускаються органами розслідування на практиці, причини їх виникнення та способи вирішення.

Ключові слова: неповнолітні, міжнародні стандарти, імплементація, ювенальне правосуддя, запобіжні заходи, забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Статья посвящена вопросам обеспечения прав и законных интересов несовершеннолетних во время применения к ним мер пресечения в аспекте их соответствия требованиям международно-правовых актов, стандартов и уголовно-процесуальной политике в Украине в отношении несовершеннолетних. Проведено сравнение, каким образом международные стандарты в специфике мер в отношении несовершеннолетних применяются в иностранных государствах со спецификой их применения государственными органами Украины. Особое внимание обращается на правовую защиту несовершеннолетних в ходе уголовного производства, а именно в части применения мер, указывается, какие нарушения и недостатки допускаются органами расследования на практике, причины их возникновения и способы решения.

Ключевые слова: несовершеннолетние, международные стандарты, имплементация, ювенальное правосудие, меры пресечения, обеспечение прав несовершеннолетних в уголовном производстве.

The article is devoted to questions about the rights and interests of minors in the application of preventive measures against them in terms of their compliance with international regulations, standards and policies of Criminal Procedure of Ukraine regarding minors. The content of the article conducted a comparison of how the international standards in the specific measures in the juvenile used in foreign countries with their specific application of state bodies of Ukraine. Particular attention is drawn to the legal protection of minors in criminal proceedings, namely in terms of the measures indicates that any violations, is allowed by the investigating authorities, in practice, their causes and solutions.

Key words: minors, international standards, implementation, juvenile justice safeguards, rights of minors in criminal proceedings.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації, які відбуваються сьогодні, створюють сприятливі умови для плідного міждержавного обміну передовим досвідом у різних напрямках. Національна система принципів кримінального провадження зазнає якісних змін внаслідок запозичення позитивних здобутків міжнародної спільноти у галузі забезпечення прав людини і прав дитини зокрема. Метою сучасного розвитку суспільства є утвердження прав людини, забезпечення їй гідних умов життя, честі і гідності, прав і свобод, тобто того, що прямо передбачено Основним законом України, її правовим гарантом – Конституцією України, яка повинна бути основоположницею усіх законодавчих актів, які створюють правове поле громадян держави. Ідеї гуманізму, утвердження загальнолюдських цінностей є пріоритетним напрямом діяльності найбільш розвинутих країн світу, які називають себе демократичними і правовими та систему розвитку яких можна брати за зразок. Перше місце у сучасному суспільстві посідає створення сприятливих умов для життя і всебічного розвитку кожного громадянина, які б цілком відповідали міжнародним стандартам і загальноновизнаним у провідних країнах світу уявленням про ставлення до людини як до найвищої соціальної цінності. Та при розгляді даного питання хотілося б основну увагу звернути на тих, хто становить третину нашого населення, на тих, хто має свої конкретні права та обов'язки, тобто на ту окрему ланку нашого суспільства, якій надано спеціальний статус «дитина», а для кримінального процесуального законодавства – «неповнолітній».

Стан дослідження. Питання про забезпечення прав та інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні під час застосування щодо них запобіжних заходів та про гармонізацію норм національного кримінально-процесуального права з нормами Європейського Союзу знаходяться у процесі дослідження вітчизняними науковцями, серед яких: Л.С. Вигодський, В.І. Галаган, Л.В. Головка, В.С. Зеленецький, Л.М. Зюбіна, В.Т. Маляренко, В.В. Молдован, Г.М. Омеляненко, Д.П. Письменний, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило та ін. Проте рівень наукового дослідження процесуальних гарантій застосування щодо неповнолітніх запобіжних заходів виявляється недостатнім. Не усі аспекти проблематики достатньо вивчені, більша частина досліджень ґрунтується на застарілому законодавстві.

Метою статті є дослідження міжнародних стандартів, які регулюють процес застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх правопорушників, та їх національної імплементації.

Виклад основного матеріалу. Взагалі, поняття «дитина» у міжнародному гуманітарному праві має давню історію. Вперше питання щодо необхідності надання спеціального статусу дитині у міжнародному праві було порушено в положеннях Декларації з прав дитини, яка була прийнята Асамблеєю Ліги Націй 26 листопада 1924 року у м. Женева (далі – Женевська декларація). Саме в ній з-поміж п'яти

принципів було проголошено принцип пріоритетності надання допомоги дитині у тяжкий час випробувань та принцип захищеності дитини.

Під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх законодавство України, як вже було зазначено раніше, виділяє таких осіб в окрему категорію суб'єктів, щодо яких діють особливі правила, покликані насамперед прагненням законодавця передбачити для неповнолітніх додаткові, порівняно з дорослими, права та гарантії захисту їх інтересів як для найбільш вразливої категорії осіб. Такий напрям української кримінально-правової політики був визначений Концепцією Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки», затвердженою розпорядженням КМУ України від 22.04.2006 р. № 226-р. [1, с. 70].

Нормами міжнародно-правових актів чітко наголошується на необхідності особливого захисту дітей та підлітків. Упродовж останніх десяти років Україна підписала ряд Конвенцій про захист прав дітей. На сьогодні Міністерство юстиції України виконує 45 двосторонніх та 25 багатосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу в цивільних та кримінальних провадженнях. Окрім того, 29 листопада 1985 року Україною було підписано договір, згідно з яким вона взяла на себе обов'язок виконувати Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила) [2, с. 20]. Потрібно також зазначити, що основні цілі застосування Пекінських правил спрямовані на надання максимального сприяння забезпеченню благополуччя неповнолітніх, що звело б до мінімуму необхідність втручання з боку системи правосуддя і зменшило б шкоду, яка може бути заподіяна таким втручанням. Заходи, які проводяться з метою попередження вчинення правопорушень неповнолітніми, та їх ефективність є головним змістом політики, спрямованої на усунення необхідності застосування Правил.

Йдеться про важливу роль конструктивної соціальної політики запобігання злочинам і правопорушенням неповнолітніх, досудове слідство та правосуддя як складову частину системи забезпечення соціальної справедливості, необхідність постійного вдосконалення системи правосуддя стосовно неповнолітніх, врахування умов у різних обставинах, від яких можуть залежати форми застосування конкретних правил [3, с. 12].

Права і свободи людини і громадянина набувають у сучасному світі все більшої питомої значимості. Оскільки рівень їх дотримання, захист та гарантії забезпечення є показником розвитку правової та демократичної держави. Але це лише перший крок на шляху до гуманізації та демократизації нашого суспільства, а от наступним кроком повинно бути наповнення цих правил і свобод реальним змістом. Звідси і випливає необхідність у приведенні норм національного законодавства у відповідність до світових взірців, які називаються «міжнародними стан-

дартами», та не залишати поза увагою норми кримінального процесуального законодавства, які напругу стосуються неповнолітніх правопорушників.

За дефініцією, яка подана в Юридичній енциклопедії, міжнародні стандарти – це міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міжнародного співробітництва. [4, с. 615]. У свою чергу, Т.В. Садова дає своє визначення поняттю «міжнародні стандарти» – це загально-визнані і закріплені нормами міжнародного права стандарти забезпечення прав людини, дотримання яких має стати головним обов'язком держави, яка називає себе правовою [5, с. 209]. На думку П.М. Рабіновича, вживання терміна «стандарти» найбільш точно відображає роль вказаних документів... найповніше відображають надбання людства.

Для більш конструктивного розгляду проблеми даного питання, на нашу думку, необхідним буде дати визначення поняттю, що ж таке «імплементация». За дефініцією, яка подана в Політологічному словнику, імплементация (від лат. *impleo* – виконувати, наповняти) – це виконання, здійснення державами міжнародних правових норм. Передбачає втілення зобов'язань, узятих державами в міжнародних договорах, у норми внутрішнього національного законодавства; сприяє зближенню міжнародного і внутрідержавного права, більш успішному подоланню істотних між ними невідповідностей і прогалин [6, с. 1].

Хоч Україна чимало зробила на шляху імплементации міжнародних норм – закріпила права людини в Конституції та інших законодавчих актах, створила державні інститути захисту прав дітей та підписала низку міжнародних правових договорів, щодо захисту прав дітей – проте механізм їх реалізації потребує подальшого вдосконалення. З прийняттям нового КПК України у норми Закону було внесено зміни ідеологічного характеру, як зазначає В.Т. Маляренко, «зроблено косметичний ремонт» окремих норм [7, с. 30], але все одно діючі кримінально-процесуальні норми потребують подальшого вдосконалення, залишається багато невирішених проблем, які необхідно дослідити, особливо тих, які стосуються окремої категорії осіб, тобто неповнолітніх, і, на нашу думку, найбільша когорта проблем, виникає саме при обранні та під час застосування до неповнолітніх запобіжних заходів.

Часто практичні працівники, застосовуючи до неповнолітнього підозрюваного один із видів запобіжних заходів, роблять це, так би мовити, «по стандартному алгоритму» дій, які вони використовують при обранні запобіжних заходів до неповнолітніх обвинувачених, не замислюючись про дотримання особливих правових норм, а саме головне, не задумуючись про те, що перед ними насамперед дитина, яка ще розвивається. Адже при застосуванні до неповнолітніх заходів примусу вони, у першу чергу, несуть виховний характер. Правильне застосування запобіжного заходу впливає на волю, свідомість та емоції дитини, так би мовити, допомагає йому критично оцінювати ситуацію, яка склалася, та оцінювати свої

дії та вчинки, через які до нього було застосовано той чи інший запобіжний захід, а також викликає у нього неприємні переживання і тим самим стимулює необхідність в зміні своєї неправомірної поведінки. Але необхідно також не забувати і про те, що виховний вплив на неповнолітнього підозрюваного може бути правильно застосований лише при обґрунтованому застосуванні запобіжного заходу. Запобіжний захід – це свого роду процесуальний примус, та законодавець припускає можливість впливу на поведінку неповнолітньої особи за його допомогою.

У багатьох країнах світу (США, Великобританії, Бельгії, Франції, Німеччині та ін.), на відміну від України, судочинство у справах про злочини неповнолітніх здійснюється спеціалізованими судами різних модифікацій. Діяльність таких судів для неповнолітніх оцінюється вченими-юристами досить високо.

Хотілося б також звернути увагу на те, що у багатьох іноземних державах спеціалізовані суди у справах неповнолітніх діють вже досить давно. Вважається, що перший у світі суд у справах неповнолітніх був утворений у 1899 р. у штаті Іллінойс (США) за ініціативи жінок-реформаторів Люсі Флауер із Чиказького жіночого клубу та Джулії Латроп із громадської організації «Халл Пауз». А от на території Російської імперії, до складу якої входила Україна, такі суди вперше почали діяти з 1910 р. у Петербурзі за ініціативи Петербурзького товариства патронату, що створило спеціальну комісію для підготовки рекомендацій. У роботі цієї комісії взяли участь і відомі учені І. Фойницький та П. Люблінський. Після 1910 р. аналогічні суди були утворені в Москві, а також в українських містах: Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі, Миколаєві. Вони мали різноманітні назви: «суди для дітей», «суди для малолітніх», «дитячі суди» тощо. Суди відмовилися від ідеї помсти і покарання. Вони вирішували більшою мірою педагогічні завдання, виходячи з того, що сама по собі дитина не винна в тому, що вона стає поганою. Її як злочинця формують соціальні умови, у яких вона розвивається, а також дорослі, які її оточують. У цих судах розглядалися справи 3 категорій: 1) справи за обвинуваченням неповнолітніх; 2) справи про злочини, в яких неповнолітні були потерпілими; 3) справи, пов'язані з невиконанням своїх обов'язків батьками неповнолітніх, жорстоким поводженням з ними, з безпритульністю тощо.

Проте суспільного та національного визнання ці суди, які спеціалізувалися на розгляді справ про злочинність неповнолітніх, не отримали, і тільки на початку 90-х рр. були спроби створення так званих ювенальних судів, передбачених Концепцією судово-правової реформи, схваленою постановою Верховної Ради України 28 квітня 1992 р. На необхідності створення таких судів наголошують і фахівці. Нині кримінальні справи щодо неповнолітніх розглядаються судами загальної юрисдикції, які здійснюють судочинство у кримінальних провадженнях усіх осіб, що вчинили злочин. Такий порядок у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх не

позбавлений фактора негативного впливу на підлітків. Цьому можуть запобігти спеціалізовані суди [8, с. 3].

Такі суди є в багатьох країнах світу і їх діяльність себе виправдовує, особливо при розгляді справ про злочини неповнолітніх.

Для порівняння наведемо норми кримінально-процесуального законодавства окремих країн, якими регулюються норми, щодо запобіжних заходів, які застосовуються до неповнолітніх. Особливі правила глави 20 КПК Болгарії закріплюють, що досудове слідство відносно неповнолітніх провадиться слідчими прокуратури, в особливих випадках – слідчими служби державної безпеки. До неповнолітніх можуть застосовуватися наступні запобіжні заходи: нагляд батьків або опікунів; нагляд адміністрації виховної установи, куди поміщений неповнолітній; нагляд інспектора дитячої виховної кімнати або члена місцевої комісії з боротьби з антигромадськими проявами малолітніх і неповнолітніх; тримання під вартою. Такий запобіжний захід, як тримання під вартою, застосовується у виняткових випадках.

Польща – єдина країна Східної Європи, де дотепер діють спеціальні суди, які займаються розглядом злочинів неповнолітніх, а в Угорщині, Румунії існує лише спеціалізація суддів у цій сфері. В Росії справи з обвинувачення неповнолітніх розслідуються і розглядаються у загальному порядку. У таких державах, як Японія, Австрія, Іспанія справи про злочини неповнолітніх розглядаються в сімейних судах, але такі суди мають переважно цивільно-правову орієнтацію, тому поряд з ними функціонують і суди у справах неповнолітніх [8, с. 4].

Причинами порушення вимог закону під час здійснення розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх є недосвідченість слідчих і слідчих суддів (деякі з них досконально не володіють специфікою розслідування і розгляду кримінальних проваджень цієї категорії), їхня перевантаженість у роботі, тяжіння до спрощення процесу та нехтування вимогами закону щодо забезпечення підвищеної правової захищеності неповнолітніх. Тому важливо запровадити спеціалізацію суддів щодо розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми. У «Пекінських правилах» (п. 22.2) міститься рекомендація підбирати персонал органів правосуддя з урахуванням різних категорій неповнолітніх, які вступають у контакт із системою правосуддя, а також докладати зусиль для забезпечення справедливого представництва жінок і національних меншин в органах правосуддя у справах неповнолітніх [9, с. 67].

Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою процесу національного розвитку кожної країни. Відповідно до ст. 9 Конституції, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. В одному із важливих міжнародних документів – Конвенції про права дитини, прийнятій 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1989 р. і ратифікованій Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. (далі – Конвенція) – міститься гуманне положення щодо застосування до неповно-

літнього міри запобіжного заходу. Відповідно до ст. 37 Конвенції, «арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно з законом та використовується лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу». У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 9 Пакту) та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 5 Конвенції) зазначають на необхідності застосування щодо неповнолітніх особливих правил, які відповідають їхньому віку і правовому статусу.

Позитивним моментом у процесі гуманізації кримінальної юстиції щодо неповнолітніх став новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України). Норми глави 38 КПК України передбачають підвищення захищеності прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві, та є елементами так званої «ювенальної юстиції» чи «ювенального правосуддя» (juvenile justice – правосуддя щодо неповнолітніх). До системи ювенальної юстиції в міжнародному праві відносять мережу установ та організацій, які спільно працюють з неповнолітніми правопорушниками, діяльність яких здійснюється на основі положень законів і процесуальних норм, які регламентують поведінку з неповнолітніми.

Правила кримінального провадження щодо неповнолітніх націлені на створення додаткових гарантій повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин справи, виявлення причин та умов скоєння злочинів неповнолітніми, реалізацію ними своїх процесуальних прав, застосування обґрунтованих і справедливих кримінально-процесуальних заходів впливу на неповнолітнього з урахуванням даних про його особистість і вчинений злочин.

Запобіжні заходи, що застосовуються до неповнолітніх, мають особливе значення у запобіганні та профілактиці злочинів серед неповнолітніх. Вони можуть реально сприяти запобіганню злочинів і в той же час забезпечити виправлення підлітків.

До неповнолітнього підозрюваного, згідно зі ст. 492 КПК, може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених КПК України. Разом з тим затримання та тримання під вартою може застосовуватися лише у випадку, коли неповнолітній підозрюється чи обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, та за умови, якщо слідчий/прокурор доведе, що застосування іншого запобіжного заходу не в змозі запобігти ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК. Крім урахування згаданих підстав, слідчий суддя, суд, беручи до уваги практику Європейського суду з прав людини, зобов'язаний враховувати і вік підозрюваного (обвинуваченого).

При застосуванні до неповнолітнього підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою необхідно не забувати і про Мінімальні стандарти правил ООН – так звані «Пекінські правила», про які ми вже згадували раніше, а саме про те, що тримання неповнолітніх під вартою до суду застосовується лише як крайній захід і протягом найкоротшого періоду часу. Тримання під вартою до суду по можливості замінюється іншими альтернативними

заходами, такими як постійний нагляд, активна виховна робота або поміщення в сім'ю або виховний заклад чи будинок (ст. 13).

Таким чином, міжнародні документи місять широкий перелік вимог стосовно застосування заходів обмеження прав і свобод неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) у сфері кримінального судочинства. Як зазначає Д.П. Письменний, кримінально-процесуальне законодавство утворює баланс між правами та свободами особи і обов'язком держави боротися зі злочинами [10, с. 383]. Беззаперечним фактом є необхідність приведення чинного кримінально-процесуального законодавства у відповідність до міжнародних вимог та вдосконалення механізму захисту прав неповнолітнього. Новий КПК України повинен містити у собі передові гуманістичні положення, що містяться в міжнародних актах, ставлячи на перше місце загальнолюдські цінності, надаючи пріоритет дотриманню прав і свобод людини у кон-

тексті міжнародних стандартів, особливо в ході застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх.

Висновки. Аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що чинний нині процесуальний порядок застосування запобіжних заходів до неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) в основному відповідає вимогам міжнародно-правових стандартів та правил. Проте механізм реалізації міжнародних норм потребує подальшого вдосконалення та особливого контролю з боку державних органів, а також необхідним є вивчення правового досвіду країн з прецедентним правом у сфері імплементації норм міжнародного права та застосування судових рішень у практиці тих органів, діяльності яких вони стосуються. Закінчити дану статтю хочеться словами видатного німецького філософа Карла Маркса, який казав: «Мудрый законодатель предупредит преступление, чтобы не быть вынужденным наказывать за него».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки» // Офіційний вісник України, 2006, 10.05.2006, № 17.
2. Гідулянова Є.М. Окремі аспекти забезпечення прав неповнолітніх за новим кримінально-процесуальним законодавством України в контексті міжнародних стандартів // Митна справа. – 2013. – № 5(89). – С. 18–22.
3. Human Rights. A Compilation of International Instruments. N. Y., 1988; Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила») // «Сов. юстиция». – 1991. – № 12–14.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998.
5. Садова Т.В. Міжнародні стандарти застосування заходів процесуального примусу // Держава і закон : теорія, практика, методика. – Вип. 3. – Івано-Франківськ. – 2008. – С. 208–217.
6. Політологічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/political/dict/642.html>.
7. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
8. Пастушенко С.В. Деякі особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/556-protses/15091-2011-01-21-05-52-52.html>.
9. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / упоряд. Т. Яблонської. – К. : Сфера, 1999. – 342 с.
10. Письменний Д.П. Суд як гарант дотримання прав і законних інтересів особи при звільненні від кримінальної відповідальності / Д.П. Письменний // Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 30 трав. 2009 р.). – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – С. 382–386.